

УДК 94(477)«1918»:77

О. М. Бачинська, С. В. Трубчанінов

СТАН КІНЕМАТОГРАФУ В УКРАЇНІ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Статтю присвячено розвитку кінематографу в Україні в період гетьманату П. Скоропадського. Показано політику Української Держави в сфері кінематографу, розвиток кіновиробництва та кінопрокату, вплив кіно на повсякденне життя жителів України.

Ключові слова: кінематограф, кіновиробництво, кінопрокат, Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, державна політика.

Значний науковий інтерес в умовах розбудови України як незалежної держави представляє вивчення доби Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.). Цей короткий історичний період позначився значними досягненнями на національно-культурному терені. Вітчизняні історики у висвітленні культурно-духовного життя доби Гетьманату головну увагу звертають на розвиток культури і театрального мистецтва зокрема [23; 11; 20]. У той же час історії кінематографу в період Української Держави гетьмана П. Скоропадського приділяється значно менше уваги. Розвиток українського кінематографу за доби Гетьманату на матеріалах Правобережної України став предметом нашої розвідки, яка вийшла друком у 2010 р. [29].

Слід зазначити, що в полі зору дослідників-мистецтвознавців давно перебуває історія перших десятиліть вітчизняного кінематографу [1; 4; 6; 15; 19]. Проте лише окремі розвідки спеціально присвячено добі Гетьманату [26]. Навіть у ґрунтовному дослідженні В. Миславського з історії кінематографу в Україні кінця XIX – початку 20-х рр. XX ст. фільмам доби Центральної Ради, Гетьманату та Директорії відведено лише один невеликий розділ [15, с.399-406].

Метою даної статті є висвітлення політики Української Держави гетьмана П. Скоропадського в сфері кінематографу, зрушень у кіновиробництві, розвитку кінопрокату весною-восени 1918 року, впливу кіно на повсякденне життя жителів України.

Джерельну базу нашого дослідження склали архівні документи, матеріали періодичної преси, мемуарна література, кінохроніка. Найбільший інтерес становлять фонди Центрального державного архіву вищих органів влади України. Вони містять документи, що відображають політику гетьманату щодо розвитку кінематографії (фонд 2201 «Міністерство освіти Української Держави» та фонд 2457 «Головне управління мистецтв і національної куль-

тури Української Держави»). Важливим джерелом є тогочасна періодика мистецького спрямування («Зритель», «Куранты» та ін.) та загального характеру («Киевская мысль», «Волинська газета», «Подольский край», «Подольская мысль» та ін.).

Як відомо, перший публічний показ «сінематографу» братів Люм'єрів відбувся 28 грудня 1895 р. у Парижі. А вже наступного року у Львові, Одесі, Миколаєві, Херсоні, Києві, Харкові відбулася серія демонстрацій цього винаходу. 30 вересня 1896 р. харківський фотограф Альфред Федецький вперше у Російській імперії здійснив документальну кінозйомку тривалістю 1,5 хвилини. Ваітку 1897 р. він зняв фільм «Фокусник Альбані», який став першою постановочною кінозйомкою не лише в Україні, але й на території Російської імперії [16; 17]. У 1907 р. підприємець Мирон Гроссман засновує в Одесі ательє, яке згодом перетворилося в кіностудію «Мірограф». Через деякий час він будує спеціальний скляний павільйон для зйомок кінофільмів. Тепер на його місці розташовується Одеська кіностудія [18, с.33, 36]. Напередодні Першої світової війни кінохроніку знімали в Києві, Одесі, Харкові та Катеринославі. В Одесі наприкінці 1908 р. почали працювати над використанням кіно з освітньою метою [15, с.68; 36, р.4, 8].

У 1909 р. в Україні починається систематичний випуск ігрових картин. Майже всі фільми, випущені в 1909–1913 роках, були «кінодекламаціями» – повторювали репертуар українських театральних труп і декламувалися українською мовою. У 1913 р. на зміну кустарному виробництву «кінодекламацій» приходить справжнє кіновиробництво. У Києві, Одесі та Катеринославі відкриваються кіноательє. Внаслідок невисокого технічного рівня картини українських студій мали обмежений прокат і демонструвалися переважно в провінції. Наклад фільмів українських студій не перевищував десяти копій, причому експлуатували їх до повного зносу. Саме тому більшість фільмів того часу не збереглося [15, с.41-42; 2].

Аби хоч якось витримувати конкуренцію з російською та іноземною кінопродукцією, власники українських кіностудій вдавалися до скандальних і злободенних тем. Так, в ательє «Батьківщина» («Родина») у Катеринославі було поставлено фільм «Запорозька Січ». Консультував знімальну групу історик Д. Яворницький [15, с.98]. А єврейське кінематографічне товариство «Мізрах» в Одесі 1914 року дебютувало випуском стрічки про становище євреїв в США [18, с.95].

Перша світова війна суттєво вплинула на розвиток кінематографу в Російській імперії. Варто згадати, що навіть з'явилися нові русифіковані назви цього мистецтва: «двигопись», «жизнопись», «светотворчество» [32, с.26]. У 1916 р. російські кіновиробники випустили 499 повнометражних фільмів. Репертуар російських кінотеатрів у цей час на 80% складався з вітчизняних фільмів [36, р.11]. У 1916 р. в Російській імперії було продано не менше 150 млн. білетів у кінотеатри. В середньому на кожну прочитану книгу приходилося 5–6 відвідувань кінематографу, а на кожен проданий театральний білет – 10–12 проданих білетів у кінотеатри [4, с.8, 9].

Проте лише після утворення Центральної Ради виникли сприятливі умови для розвитку українського кінематографа, коли у березні 1917 р. було знято усі заборони і обмеження, що стосувалися української мови і культури. Влітку 1917 р. було затверджено статут київської організації «Просвіта», де серед головних завдань товариства були визначені: відкривати книгозбірні, читальні, книгарні та заводити кінематограф. Цей статут взяли собі за основу і провінційні «Просвіти» [7, с.88-89].

У січні 1918 р. в складі театрального відділу Міністерства народної освіти була утворена кінематографічна секція. Вона мала власний кіноапарат і добірку фільмів культурно-просвітнього змісту. Планувалося створити мережу державних українських кінотеатрів та заснувати власну кіностудію [29, с.394].

Оскільки кінематограф набував все більшого розповсюдження, стаючи мистецтвом простолюду, цей «дужий факт» було використано Українською Державою П. Скоропадського з культурно-просвітницькою та агітаційною метою [31, оп.1, спр.15, арк.2]. Цими питаннями займалася кінематографічна секція при театральному відділі Міністерства народної освіти (з червня 1918 р. – при Головному управлінні мистецтва та національної культури Міністерства народної освіти і мистецтва). Голова театрального відділу А. Старицька-Черняхівська за сумісництвом очолювала й кінематографічну секцію [31, оп.1, спр.13, арк.18].

Державною мовою було визнано українську і обов'язком держави стало забезпечення її впровадження в усі сфери життя. Кінематографічна секція вважала кінотеатр одним з найкращих методів популяризації української мови. Був вироблений законопроект про обов'язковість написів українською мовою в кінематографічних фільмах [31, оп.1, спр.62, арк.16]. Проте поряд з обов'язковою українською мовою допускалися написи й іншими мовами [31, оп.1, спр.15, арк.8зв.].

У своїх спогадах П. Скоропадський згадував про те, що «державним секретарем І. Кістяківським було задумано створити спеціальне видавництво української літератури і палац преси при своєму відомстві і навіть придбано великий будинок та закуплено спеціальні ротаційні машини. Крім видавництва літератури, преси й плакатів у ньому мали зосереджуватись відділ пропаганди та кінематограф» [27, с.220].

Театральним відділом було розроблено законопроект про асигнування 87100 карб. на улаштування державного культурно-просвітнього кінематографу та лабораторії при ньому, який затвердила бюджетна фінансова комісія Міністерства фінансів [31, оп.1, спр.60, арк.38]. Але, зважаючи на малу суму, виділену на улаштування цього кінематографу та лабораторії, у жовтні 1918 р. було вирішено долучити до цієї справи приватних підприємців та громадсько-просвітні установи [30, оп.2, спр.586, арк.48].

Урядовці зверталися до кінопрокатних контор про допомогу у наданні фільмів, наголошуючи на моральному обов'язку зробити все можливе для культурно-просвітньої роботи в українській на-

родній школі [31, оп.1, спр.62, арк.57]. Щосуботи у кінематографі мали відбуватися спеціальні сеанси для юнацтва з науковою програмою у супроводі досвідчених лекторів та цікавими стрічками патріотичного, історичного й героїчного змісту. Щонеділі, щосвята вранці повинні були проводитись безкоштовні вистави для учнів міських шкіл та козаків українського війська [3, 26 вересня].

У програми сеансів українських кінематографічних вистав включалися переважно українські картини. Так, програма українських кінематографічних вистав на збір монументу борцям за волю України, що загинули під Крутами на 20 і 21 червня 1918 р. демонструвала: «Похорони жертв більшовиків у Києві», «Берестейська мирна конференція», «Парад першої дивізії полонених», «Шевченківське свято», «Катастрофа на Звиринці». Цей захід допомогли провести артисти Національного театру. Музичні номери для супроводу картин «Марш Дорошенка», «Вічний революціонер» М.Лисенка, «Гей не дивуйте» виконував музикант Робінович, перед початком сеансу актриса Троянда прочитала пролог в супроводі піаніно. Окрім співів та декламацій був виступ артистакобзаря Д. Шербини [31, оп.1, спр.62, арк.2, 5].

Великий попит на нові художні фільми з українськими сюжетами існував не тільки з боку міських кінопрокатних контор, а й з боку сільських відділень товариства «Просвіта» [31, оп.1, спр.15, арк.2зв.]. У зв'язку з цим кінематографічна секція ініціювала та розробила законопроект про заснування в Києві державного мандрівного культурно-просвітнього кінотеатру, який би демонстрував наукові, етнографічні, сільськогосподарські, промислові та інші картини [31, оп.1, спр.61, арк.8]. Законопроект про асигнування 35000 крб. на організацію мандрівного культурно-просвітнього кінотеатру з 1 червня 1918 р. по 1 січня 1919 р. було ухвалено Радою Міністрів [30, оп.2, спр.584, арк.36-36зв.]. Перші маршрути були складені до Полтавської та Чернігівської губерній [30, оп.2, спр.586, арк.7]. Надалі театральний відділ планував організувати періодичні вистави українського культурно-просвітнього кінотеатру по місцевих народних домах [30, оп.2, спр.591, арк.38].

Через складність вирішення питання щодо державної лабораторії при культурно-просвітньому кінематографі урядом розглядався законопроект про асигнування 75000 крб. на закупівлю кінематографічного ательє для випуску українських фільмів [31, оп.1, спр.62, арк.59]. Кінематографічною секцією було придбано одне з найкращих київських ательє «Светотень» С. Пісарєва [13, с.7-8].

Відсутність матеріалів для виготовлення фільмів ставило українських та російських кінорежисерів у скрутне становище. Кінематографічний ринок поступово заповнювався німецькими фільмами. Вони відрізнялися красою та чіткістю знімку, але в них не вистачало «психологічного елемента», що був характерний для російських картин. На ринку залишалося зовсім небагато російських фільмів, які з великими труднощами привозилися з Москви. Деякі закордонні кінематографічні фірми ще до війни закупили у Росії, Італії та інших країнах старі негативи і почали знову випускати їх на ринок у новій репродукції [9, 10 сентябрь].

Варто зазначити, що в роки Першої світової війни в Росію контрабандою завозилися фільми з Німеччини, які видавали за вироблені в Данії [36, р.11]. Слід зазначити, що значення кінематографу як одного з найважливіших засобів пропаганди добре розуміло військово-політичне керівництво воюючих держав. У липні 1917 р. генерал Людендорф запропонував військовому міністру Німеччини створити потужну фірму для виробництва та дистрибуції кінофільмів [35, s.126]. 18 грудня 1917 р. стало офіційним днем народження кінофірми УФА (Universum-Film AG), створеної з ініціативи Верховного Головнокомандування німецької армії. Статутний фонд цієї компанії склав понад 20 млн. марок [35, s.127; 34, р.29]. У червні 1918 р. правління УФА вирішило інвестувати в кінематограф в Україні 3 млн. марок, в Румунії, Туреччині та на Кавказі – 3 млн., в Росії та Польщі – 2 млн., в Нідерландах і Бельгії – 2 млн., в країнах Скандинавії – 2 млн., у Фінляндії – 1 млн. [34, р.62].

У Києві спостерігалася величезне зростання чисельності підприємців-кінематографістів. Крупні російські фірми внаслідок неможливості працювати у Москві під владою більшовиків масово виїжджали до Української Держави та до Криму [36, р.47]. Так, до Києва у вересні 1918 р. для перемовин про перенесення підприємства в Київ приїхав один з власників кіновидавництва «Титан» М. Гороховер [9, 10 сентября]. У пресі з'явилася оголошення про те, що російська кінематографічна фабрика О. Дранкова 15 вересня відкрис у Києві відділення для виготовлення кінематографічних робіт з найближчим випуском фільмів «Мазепа», «Богдан Хмельницький». При цьому відділенні організовувалася практична кіностудія зі спеціальними класами міміки та пластики. При студії відкривалися хореографічні курси [9, 4 сентября]. Заняття планувалося розпочати з 1 жовтня. Викладати ж мали В. Максимов, А. Жуков, І. Шмідт та інші [9, 6 октября].

Основною метою подібних студій була підготовка акторів, сценаристів, режисерів. Новостворене акціонерне товариство «Художній екран» в Києві під керівництвом Ю.Л. Давидова вважало, що в майбутньому культурному будівництві кінематограф повинен стати одним з могутніх факторів художньої та ідейної творчості [12, сентябрь, №7]. 6 жовтня 1918 р. воно відкрило студію екранного мистецтва, де поряд з мистецтвом, літературою, музикою, танцями та гримом для екрану викладали логіку переживань, міміку і гру для кінематографу. Навчальний курс був розрахований на 6 місяців [12, сентябрь, №8]. Ця студія серед тогочасних навчальних закладів посідала провідне місце. Це зумовлювалося наявністю досвідченого викладацького складу та відповідної матеріальної бази. Тут працювали М. Євреїнов, С. Кузнецов, Г. Пасхалова, В. Юренєва, В. Янова. Очоловав студію кінодраматург і теоретик кіно О. Вознесенський [24, с.11].

У Києві діяли також: студія кіномистецтва, яку очолював М. Бонч-Томашевський, та кінематографічні курси Г. Азагарова; в Одесі: кіностудія при фабриці кінематографічних картин «Торговельного дому «К.П. Борисов і Ко», практична кіностудія кі-

нофабрики А. Сибірякова, студія екрана П. Чардиніна при кінофабриці Д. Харитонова; в Ялті: студія для підготовки кіноакторів Л. Риндіної та інші [25]. Власну кіностудію у Вінниці 13 жовтня 1918 р. відкрив В. Снарський. Для читання лекцій у студії власник мав намір запросити таких відомих майстрів екрану, як В. Холодну, М. Горячеву, В. Максимова, В. Полонського та О. Руніча [28, 12 октября].

Кінофабрики щодень все міцніше утверджувалися у Києві їх власники перевозили не лише артистів та операторів, але й лабораторії; ті ж, хто ще не мав власної лабораторії доручав «тиражування» фільмів приватним. Так, кінофабрика Д. Ханжонкова передала заключну роботу по виготовленню фільмів за участю В. Холодної «Тернистий шлях», «Міщанська трагедія» до лабораторії В. Добржанського [9, 10 сентября]. Відсутність приміщень для павільйонів ставило серйозні перешкоди всім початківцям і це змушувало деякі фірми переносити свою діяльність до Одеси, Харкова, Катеринослава та інші міста півдня [9, 8 сентября].

Кінематографічні підприємці мали можливість залучити до своїх «постановок» театральних акторів. Останні, особливо сімейні, актори були поставлені перед вибором: з одної сторони «служіння театру і ледь не голодування сім'ї», з іншої – «можливість отримувати сотні рублів за декілька годин позування» [9, 10 сентября].

Як відомо, у 1913 р. в Російській імперії діяло 1452 кінотеатри, у т.ч. 134 в Петербурзі, 107 в Москві, 25 в Одесі [33, р.11]. На жаль, немає точної інформації про кількість кінотеатрів в Україні у 1918 р. Проте з тогочасної преси відомо, що у 1918 р. мистецтво кіно демонстрували публіці кінотеатри «Експрес», «Корсо», «Ренесанс», «Новий театр», «Колізей», Шанцера у Києві, «Люкс», Кіно-Рай, Малий театр Мьяновського у Житомирі та ін. [29, с. 396]. У Кам'янці-Подільському діяв кінотеатр «Зірка», у Вінниці – «Експрес», «Патєграф» та «Ампір» [22, 16 ноября]. Поширенню кінотеатрів не в малій мірі сприяла та обставина, що в Одесі почали випускати кінопроектори «Пате-2» [14, с.49-50].

Існуючі кінематографи, за висновком театрального відділу, знаходилися в руках приватних підприємців, які ставили собі єдине завдання – «добрі збори», і через це прислужували «низькому смакові юрби» [30, оп.1, спр.61, арк.23].

У них демонструвалися фільми за участю А. Волкова, З. Карбанової «Людина біля ґрат», за участю Т. Павлової, М. Вавича, Вирубової «Неспокійне море пристрасті» [9, 4 сентября], за участю В. Холодної, В. Максимова, О. Руніча «Забудь про камін, у ньому згасли вогні» [21, 14 ноября], «Останнє танго (під спекотним сонцем Аргентини)» [5, 12 мая, с. 21], «Жінка, яка винайшла кохання» [3, 10 вересня] та інші. Глядацька та газетярська критика давали свою прискіпливу оцінку кінематографічним фільмам. Так, екранізований роман Келермана «Тунель», незважаючи на гарні художні зйомки, які майже перекривали невеликі хиби гри акторів, сильно псували титри – безграмотно та невдало складені, вони викликали серед публіки сміх та розчарування [9, 8 сентября].

Кожен кінематографічний сеанс відбувався у супроводі музики, від якої залежало загальне враження від перегляду. Так, показ картини «Царь Юдейський» здивував публіку не стільки режисурою та грою акторів, скільки вмідим та незвичним супроводом – спеціальною духовною музикою у виконанні церковного хору [9, 10 сентября].

Особливо схвального відгуку отримала картина «Отець Сергій» з І. Мозжухініним у головній ролі. Вона була названа «ледь не найкращою» серед картин, що випускалися російськими фірмами – «відмінно розроблений сценарій, хвилюючий сюжет, зразкова постановка і, нарешті, яскраве художнє виконання» забезпечило цій картині великий успіх. На перегляд картини «Отець Сергій» 14 вересня 1918 р. у київському кінематографі «Експрес» були запрошені журналісти, митці та представники кінематографічних підприємств [9, 17 сентября].

Поряд з демонстрацією анонсованої кінокартини до програм сеансів вклучалися «понадпрограмові». Так, у Житомирському кінотеатрі «Люкс» разом із «шедевром художньої драми» за участю В. Холодної, В. Максимова, О. Руніча, І. Худолєєва «Жінка, яка винайшла кохання» здійснювався показ свята Св. Володимира в Києві у присутності Ясновельможного Пана Гетьмана, вищих українських і німецьких урядовців, митрополита Антонія [3, 10 вересня].

Важливим кроком з боку держави у галузі кінематографа мало стати монопольне право закупки державою місцевих та закордонних фільмів. Монополія, зважаючи на тогочасні ціни (2,50 марки за 1 метр плівки), могла дати державі біля мільйона карбованців прибутку, який би йшов на культурно-просвітні потреби українського народу. За проектом монополізації кінематографічна секція повинна була укладати угоди з кінофабриками поза Українською Державою. Кінематографічні фабрики мали надсилати зразки фільмів до кінематографічної секції, яка б їх демонструвала перед власниками прокатних контор і кінотеатрів та приймала від них замовлення на закупівлю фільмів. Всю територію України було поділено на чотири райони: а) Волинь, Поділля; б) Київщина, Чернігівщина; в) Харківщина, Полтавщина; г) Катеринославщина, Таврія (без Криму). У кожному з чотирьох районів мало закладатися відділ-агентство кінематографічної секції. Воно мало мати свого фотографа (оператора), котрий знімав би всі головні громадські і державні події на території свого району [31, оп.1, спр.62, арк.61-62].

За штатом кінематографічна секція мала власних операторів, які відряджалися на фільмування важливих подій. Так, Я. Яцовський зі своїми помічниками Коваленко, С. Сьомаковим, Юрковським знімали 6 жовтня 1918 р. свято відкриття Державного українського університету у Києві, Я. Яцовський та С. Сьомаков знімали й відкриття Державного українського університету 22 жовтня 1918 р. у Кам'янці-Подільському [31, оп.1, спр.62, арк.27, 32]. С. Сьомаков робив зйомки панахиди по забитих під Крутами юнаків на Аскольдовій могилі 13 травня 1918 р. [30, оп.2, спр.586, арк.1].

Довідавшись з часописів, що під час перебування гетьмана у Берліні всі заходи знімалися на кіноплівку, Головне управління мистецтвом та національною культурою звернулося до Гетьманської комендатури з проханням надати йому ці фільми у власність. Кінофільми збиралися для державного кінематографічного музею [31, оп.1, спр.62, арк.26].

Отже, можна констатувати, що на теренах Української Держави П. Скоропадського розгорнули активну діяльність численні приватні кінематографічні підприємства, серед них і ті, що перебралися з Москви. Українські політики чудово розуміли «силу» кінематографу у піднесенні національної свідомості та культури, тому урядовцями розроблялися проекти законів з метою популяризації кінематографу. Населення України мало змогу переглядати поряд з вітчизняними стрічками, переважно агітаційного змісту, художні кінофільми за участю найвідоміших «королів екрану» Росії, Німеччини та інших країн світу.

Список використаних джерел:

1. Безклубенко С.Д. Українське кіно: начерк історії / Сергій Безклубенко. – К. : Альтерпрес, 2004. – 189 с.
2. Великий Киномо : каталог сохранившихся игровых фильмов России, 1908–1919 / сост. В. Иванова, В. Мыльников, С. Сквородникова и др. – М. : Нов. лит. обозрение, 2002. – 565 с.
3. Волинська газета (Житомир). – 1918.
4. Гинзбург С.С. Киноматография дореволюционной России / Семен Гинзбург. – 2-е изд. – М. : Аграф, 2007. – 496 с.
5. Голос жизни : журнал литературный, политический и экономический. Выходит ежедневно (Київ). – 1918.
6. Госейко Л. Історія українського кінематографа: 1896–1995 : пер. з франц. / Любомир Госейко. – К. : KINO-КОЛО, 2005. – 461 с.
7. Євселевський Л.І. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні / Євселевський Л.І., Фарина Л.Я. – К. : Просвіта, 1993. – 128 с.
8. Жизнь Подолія (Могилів-Подільський). – 1918.
9. Зритель (Київ). – 1918.
10. Киевская мысль (Київ). – 1918.
11. Куддай О.Б. Законотворча діяльність українських урядів доби гетьмана П. Скоропадського в галузі освіти і культури (за матеріалами газети «Державний Вісник») / О.Б. Куддай // Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контроверсії. Всеукраїнська наукова конференція 19–20 травня 2008 р. : збірник. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2008. – С.239-246.
12. Куранты : еженедельник искусства, литературы, театра и общественной жизни (Київ). – 1918.
13. Литвинова О.У. Музыка в кінематографі України: каталог / О.У. Литвинова. – К. : НАН України, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського, 2009. – Ч.1: Автори музики художньо-ігрових фільмів, які створювалися на кіностудіях України. – 453 с.
14. Малиновский А. Кино в Одессе : путеводитель по кинотеатрам старым и новым / Альберт Малиновский. – Одесса : Астро-Принт, 2000. – 216 с.
15. Миславский В. Кино в Украине 1896–1921. Факты. Фильмы. Имена / Владимир Миславский. – Х. : Торсинг, 2005. – 575 с.
16. Миславський В. Альфред Федецький – поет фотографії / Миславський В. – Х. : Фактор, 2010. – 216 с.

17. Миславский В. Кинематографическая история Харькова 1896–2010. Имена. Фильмы. События / Миславский В. – Х. : С.А.М., 2011. – 436 с.
18. Морозов Ю.З. Еврейские кинематографисты в Украине: 1917–1945 гг. / Морозов Ю.З., Деревянко Т.Т. – К. : Дух і літера, 2004. – 325 с.
19. Нариси з історії кіномистецтва України / Академія мистецтв України, Інститут проблем сучасного мистецтва ; ред.: В. Сидоренко [та ін.]. – К. : Інтертехнологія, 2006. – 862 с.
20. Плахтій І.С. Національно-культурна політика Української держави доби гетьманату / І.С. Плахтій // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 28. – С. 4-11.
21. Подольская мысль (Кам'янець-Подільський). – 1918.
22. Подольський край (Кам'янець-Подільський). – 1918.
23. Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : монографія / Д.Ф. Розовик. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2002. – 311 с.
24. Росляк Р. В. Становлення кіноосвіти в Україні (друга половина 10-х – початок 30-х рр. XX ст.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. / Р.В. Росляк. – К. : Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв., 2004. – 19 с.
25. Росляк Р.В. З історії кіноосвітніх закладів в Україні (1916–1919 рр.) / Р.В. Росляк // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2002. – №2. – С.83-90.
26. Росляк Р.В. Україна. Гетьманат. Кінематограф / Р.В. Росляк // Матеріали III Всесвітнього форуму українців «У майбутнє – в ім'я України», 18–20 серпня 2001 р., м. Київ. – К., 2001. – С.99-100.
27. Скоропадський П.П. Спогади: кінець 1917 – грудень 1918 / Павло Скоропадський ; голов. ред. Я. Пеленський. – К.; Філадельфія : Ін-т укр. археографії та джерелознавства, 1995. – 493 с.
28. Слово Подолии (Вінниця). – 1918.
29. Трубочанінов С.В. Розвиток кінематографу за Української держави гетьмана П. Скоропадського (на матеріалах Правобережної України) / С.В. Трубочанінов, О.М. Бачинська // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2010. – Т.16. – С.393-399.
30. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України), ф.2201, «Міністерство освіти Української Держави».
31. ЦДАВО України, ф.2457, «Головне управління мистецтв і національної культури Української Держави».
32. Цивьян Ю.Г. Историческая рецепция кино: Кинематограф в России, 1896–1930 / Ю.Г. Цивьян. – Рига : Зинатне, 1991. – 492 с.
33. Kenez P. Cinema and Soviet Society, 1917–1953 / Kenez Peter. – Cambridge, New York, Melbourne : Cambridge University Press, 1992. – 291 p.
34. Kreimer K. The Ufa Story: A History of Germany's Greatest Film Company 1918–1945: translated by Robert and Rita Kimber / Klaus Kreimer. – Berkeley, LA, London : University of California, 1999. – 459 p.
35. Oppelt, U. Film und Propaganda im ersten Weltkrieg: Propaganda als Medienrealität im Aktualitäten- und Dokumentarfilm / Ulrike Oppelt. – Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2002. – 411 s.
36. Taylor R. The politics of the Soviet cinema, 1917–1929 / Richard Taylor. – Cambridge, London, New York, Melbourne : Cambridge University Press, 1979. – 219 p.

Information is dedicated to the development of cinema in Ukraine during the Hetmanate Skoropadsky.

Key words: *cinematography, film production, film distribution, Ukrainian state of hetman Skoropadsky, state policy.*

Отримано: 29.08.2012